

УДК 316.7:342.726-056.26

DOI 10.32461/2226-3209.4.2025.351845

Цитування:

Матушко О. А. Діяльність інклюзивних театрів в Україні: особливості реалізації ідеї різноманітності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 4. С. 94–99.

*Матушко Олександр Аркадійович,
старший викладач кафедри режисури
та акторської майстерності
Київського національного університету
культури і мистецтв
<http://orcid.org/0000-0002-5972-8560>
ma-16@i.ua*

Matuzko O. (2025). Activity of Inclusive Theatres in Ukraine: Feature of Implementing the Idea of Diversity. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 94–99 [in Ukrainian].

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНИХ ТЕАТРІВ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ

Мета статті – виявити особливості діяльності інклюзивних театрів в Україні крізь призму проблематики реалізації ідеї різноманітності. **Методологія дослідження.** Застосовано термінологічний метод, метод типологічного аналізу, метод функціонального аналізу, метод синтезу, а також метод систематизації та узагальнення з метою розгляду та наукового обґрунтування концепції інклюзивного театру, виявлення особливостей його діяльності в Україні, уточнення соціальної місії та ін. **Наукова новизна.** Розглянуто поняття інклюзії як важливої соціальної концепції XXI ст.; уточнено визначення, характерні особливості, специфіку, різновиди та соціальну місію інклюзивного театру; досліджено інклюзивний театр як самостійний напрям сучасного театрального мистецтва в Україні; на прикладі діяльності інклюзивних театрів та впровадження інклюзивних практик у діяльність інших театральних закладів окреслено особливості реалізації в Україні ідеї різноманітності та безбар'єрності. **Висновки.** В інклюзивному театрі активно застосовують принципи культурної інклюзії, рівності, різноманітності, справедливості та безбар'єрності щодо людей з різними вадами та здібностями; основними характеристиками інклюзивного театру є: активна та реальна участь, усунення бар'єрів, тематична різноманітність, спільні процеси, відкритість, доступність і створення умов для забезпечення повноцінної участі кожного охочого в театральній діяльності; інклюзивний театр виконує важливу соціальну місію, що, зокрема, полягає в сприянні подолання стереотипів щодо людей з особливими потребами та необхідності створення безбар'єрного простору. Інклюзивний театр – важливий інструмент для стимулювання соціальних змін і зміцнення згуртованості суспільства шляхом сприяння критичному осмисленню та культурному активізму. Надихаючи, кидаючи виклик та сприяючи трансформації, інклюзивний театр сприяє побудові більш справедливого та гуманного світу, у якому основоположними є ідеї рівності та безбар'єрності. Попри активний розвиток інклюзивних практик в Україні загалом та інклюзивного театру зокрема, варто наголосити на необхідності подолання концептуальних бар'єрів, які перешкоджають повноцінній участі людей з особливими потребами, створення інклюзивного середовища в усіх аспектах суспільства.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний театр, соціальна місія, люди з особливими потребами, гуманізація, різноманітність, безбар'єрність.

Matuzko Oleksandr, Senior Lecturer, Department of Directing and Acting, Kyiv National University of Culture and Arts
Activity of Inclusive Theatres in Ukraine: Feature of Implementing the Idea of Diversity

The purpose of the article is to identify the features of the activities of inclusive theatres in Ukraine through the prism of the problems of implementing the idea of diversity. **Research methodology.** The terminological method, the method of typological analysis, the method of functional analysis, the method of synthesis, as well as the method of systematisation and generalisation were applied in order to consider and scientifically substantiate the concept of inclusive. **Scientific novelty.** The concept of inclusion as an important social concept of the 21st century is considered. The meaning, characteristic features, specifics, varieties and social mission of inclusive theatre are clarified. Inclusive theatre is investigated as an independent direction of modern theatrical art in Ukraine. On the example of the activities of inclusive theatres and introduction of inclusive practices into the activities of other theatre institutions, the features of the implementation of the idea of diversity and barrier-freeness in Ukraine are outlined. **Conclusions.** The study found that in inclusive theatre, the principles of cultural inclusion, equality, diversity, justice and barrier-freeness are actively applied in relation to people with various disabilities and abilities. The main characteristics of inclusive theatre are active and real participation, removal of barriers, thematic diversity, joint processes, openness, accessibility and creation of conditions for ensuring the full participation of everyone who wishes in theatrical activities. The theatre performs an important social

mission, which in particular consists in helping to overcome stereotypes about people with special needs and the importance of creating a barrier-free space. Inclusive theatre is an important tool for stimulating social change and strengthening social cohesion by promoting critical reflection and cultural activism. By inspiring, challenging and facilitating transformation, inclusive theatre contributes to building a more just and humane world, in which the idea of quality and accessibility are fundamental. Despite the active development of inclusive practices in Ukraine in general and inclusive theatre in particular, it is worth emphasising the need to overcome conceptual barriers that pervert the full participation of people with disabilities, creating an inclusive environment in all aspect of society.

Keywords: inclusion, inclusive theatre, social mission, people with special needs, humanisation, diversity, accessibility.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі інклюзивні культурні практики позиціюються як важливий прояв нового типу культури, змістом якої є створення передумов для необмеженої особистісної самореалізації. Інклюзивний театр – це форма мистецтва, яка руйнує бар'єри. На відміну від інших традиційних театральних форматів, його мета виходить за рамки розваги: він прагне запропонувати реальний простір для участі, видимості та представництва людям з інвалідністю, різної культури, віку, статі та соціального походження. В українському суспільстві, що обрало напрям євроінтеграції та рухається в напрямі впровадження норм європейської культури, підґрунтям якої є ідеї різноманітності, безбар'єрності та доступності, на державному рівні, інклюзивний театр стає трансформаційним інструментом, що демократизує доступ до культури та сприяє більш відкритому та шанобливому погляду на різноманітність. Цей тип театру не лише говорить про інклюзію, він практикує її від творчих процесів до постановки. Актуальність дослідження зумовлена нагальністю створення теоретичної бази інклюзивних практик та аналізі діяльності інклюзивних театрів з культурологічних позицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Активізація інклюзивних культурних практик, зумовлена наміченим державною владою України курсом на створення безбар'єрного простору в рамках долучення до культурної політики Європейського союзу у свою чергу посприяла зростанню наукового інтересу до означеної проблематики та спробами їх теоретичного узагальнення. Серед інших назвемо публікації Ю. Ключко [3], Р. Мохнюка [8], Г. Лещук [4], М. Швець [11] М. Ясеновської та О. Зіненко [12] та ін.

Окрему увагу дослідниками приділено і різноманітним питанням, пов'язаним із діяльністю інклюзивного театру. Так, наприклад, роль лялькового театру в комунікативному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями виявляє І. Рилушко [10], проблематику залучення дітей-аутистів у творчий процес засобами

інклюзивного театру аналізують Л. Голубцова, С. Плуталов та К. Джамалага [1]. Низка публікацій К. Лук'яненко присвячено дослідженню типів та особливостей інклюзивного театру в Україні та інклюзивної театральної вистави [5–7] та ін. Проте практика інклюзивного театру в Україні та широкий спектр дотичних питань вимагає подальшого наукового осмислення з культурологічних позицій.

Мета статті – виявити особливості діяльності інклюзивних театрів в Україні крізь призму проблематики реалізації ідеї різноманітності.

Виклад основного матеріалу. Театр як давня та різноманітна форма мистецтва відіграв центральну роль у культурній та соціальній історії людства, виділяючись своєю здатністю передавати людські ідеї та досвід, що робить його потужним інструментом для рефлексії та соціальних змін. Протягом століть він розвивався у відповідь на соціальні потреби та контексти, завжди зберігаючи свою актуальність та життєздатність. Театр, який дослідники концептуалізують як «онтологічну подію» [14, 55], характеризується створенням сенсу через поезис та спільне очікування. Він визначається як система комунікації, де актори є носіями знаків, тоді як театральна антропологія пов'язує його з повсякденними культурними практиками, підкреслюючи його здатність відображати та трансформувати реальність через динамічну взаємодію між акторами та глядачами. У сучасному контексті репрезентація тіла в театрі кидає виклик гегемоністським нормам та дискурсам, які історично маргіналізували дисидентські тіла та голоси [16, 122]. Цей театральний опір не лише сприяє тілесному та соціальному різноманіттю, але й активно сприяє побудові більш інклюзивного та справедливого суспільства.

Міжнародна конвенція про права інвалідів (2005) підкреслює важливість забезпечення активної участі всіх людей у культурному житті, що підтримується інклюзивною державною політикою та принципом універсального дизайну. Незважаючи на нормативний прогрес, значні проблеми

зберігаються в доступі та участі людей з інвалідністю в мистецькій та культурній діяльності. Залишається значний розрив порівняно з населенням без інвалідності. З точки зору прав людини, важливо сприяти переходу до більш інклюзивного розуміння в мистецькій сфері, визнаючи людей з інвалідністю як творців та протагоністів [17, 98].

Театр – це більше, ніж просто місце вистави; це простір для роздумів, споглядання та трансформації [13, с. 24]. На сучасному етапі відбуваються процеси, спрямовані на демократизацію театру: це не лише питання справедливості та рівності, але й фундаментальне значення для побудови більш інклюзивного та демократичного суспільства, забезпечення доступу кожного до виконавських мистецтв та сприяння активній участі різноманітних соціальних груп.

У своїй еволюції театр перестає бути просто одним із видів мистецтва, будівлею чи текстом, який виконують актори, як у старих визначеннях минулих століть [15, 81]. Він проблематизується. Це виходить за рамки просто статичної форми мистецтва, перетворюючись на динамічну галузь, яка ставить під сумнів та кидає виклик суспільству, прагне трансформувати своїх учасників через театральний досвід. Цей опис підкреслює потенціал театру як агента змін та особистісного зростання.

У широкому розумінні інклюзивний театр – це театр, в якому у творчий процес залучені люди з особливими потребами, зокрема особи з інвалідністю, вадами зору, слуху та ін. Інклюзивний театр – це театральна модальність, яка адаптує як свій зміст, так і форму, щоб бути доступною та репрезентативною для різних реалій. Це передбачає залучення людей з інвалідністю як активних членів акторського складу або технічної команди, адаптацію п'єс до різних рівнів розуміння та чутливості, а також усунення фізичних та комунікативних бар'єрів, які часто обмежують доступ до мейнстрімного театру. К. Лук'яненко стверджує, що інклюзивним театром зазвичай вважається «театр, де мистецький продукт нарівні з нормотиповими створюють люди з інвалідністю, які водночас виступають у ролі акторів, режисерів, художників, драматургів майбутньої вистави» [5, 184] і наголошує на тому, що зазвичай в інклюзивному театрі «немає жодних обмежень до психофізичних особливостей творців» [5, 184].

Але інклюзія не обмежується фізичними чи технічними аспектами. Інклюзивний

театральний підхід також передбачає ретельний огляд тем, що розглядаються, наративних структур та ролей, які може грати кожна людина. Це театр, де всі голоси мають значення, а всі перспективи збагачують досвід.

Цей тип театру вирізняється низкою елементів, які визначають його та відрізняють від інших практик виконавського мистецтва:

- активна та реальна участь: в інклюзивному театрі люди з інвалідністю або у вразливих ситуаціях не «запрошуються» як виняток, а радше є законними учасниками творчого процесу; їхня участь не обмежується сценою, а поширюється на режисуру, драматургію, постановку та дизайн;

- усунення бар'єрів: інклюзивні театральні постановки адаптують свою інфраструктуру та комунікацію таким чином, щоб кожен міг отримати доступ до театального досвіду. Це включає перекладачів жестової мови, субтитри в реальному часі, простори, адаптовані для людей з обмеженою мобільністю, а також візуальні та тактильні ресурси;

- тематична різноманітність: п'єси не лише порушують проблеми, пов'язані з інвалідністю чи виключенням, але й включають низку історій та конфліктів, у яких різноманітність є природною, а не нав'язаною чи стереотипною. Інклюзивний театр дозволяє нам показувати повсякденне з різних точок зору;

- спільні процеси: багато інклюзивних театральних колективів працюють відповідно до партисипативних методологій, де кожен учасник вносить свій досвід та знання. Це породжує багате, автентичне та соціально цінне колективне творіння;

- важливість доступу до культури для кожного: одним з головних внесків інклюзивного театру є його здатність відкривати двері мистецтва для тих, хто традиційно був виключений. У цьому сенсі ми говоримо не лише про акторів чи техніків, а й про глядачів.

У сучасному академічному просторі розрізняють інклюзивний театр та інклюзивний театральний продукт, трактуючи друге поняття як «різновид вистави, який створюється з урахуванням сприйняття людей з інвалідністю, де розроблюються певні адаптації для максимального включення всіх людей у ролі реципієнтів» [5, 188], при цьому кожен інклюзивний театральний продукт розроблений з урахуванням специфіки конкретні форми нозології людей з інвалідністю.

Інклюзивний театр має багато форм та стилів. Не існує єдиної моделі, а радше кілька

способів інтеграції різноманітності у виконавське мистецтво. Можна запропонувати таку типологію:

- театр за участю акторів з інвалідністю: постановки, в акторському складі яких беруть участь люди з інтелектуальними, сенсорними або фізичними вадами (Театральна студія Благодійного товариства допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Джерела», інклюзивний театр «Перспектива» Київського Палацу дітей та юнацтва, Інклюзивний театр «Perfeco-in-Kilaba» (м. Вишгород), Коломийський інклюзивний театр «Ілюзія», Інклюзивний театр «Почуй світ», Інклюзивний театр «Рівні можливості», Інклюзивний театр толерантності (Одещина) та ін.;

- доступний театр: вистави, відкриті для широкої публіки з вбудованими функціями доступності, наприклад, функція аудіодискрипції доступна у Національному академічному українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької, Першому українському театрі для дітей та юнацтва та ін. [5, 187]; з 2024 р. у Київському національному академічному театрі оперети вперше в Україні репрезентовано послугу адаптації вистав для глядачів з порушенням зору та слуху за допомогою мобільних застосунків Subcatch та Earcatch [9];

- громадський театр: проекти, в яких беруть участь сусіди, групи чи асоціації, які не є професійними акторами, але мають історію, яку хочуть розповісти (наприклад, Театр змін та ін.);

- театр для певної аудиторії: вистави, розроблені для людей з аутизмом, деменцією або сенсорними труднощами, засобами адаптування структури для полегшення враження, наприклад, інтерактивна інклюзивна вистава «На хвилі» Полтавського академічного обласного театру ляльок, створена з урахуванням сприйняття дитини з синдромом Дауна; «Зовсім інша» (режисер П. Авраменко) Житомирського обласного українського музично-драматичного театру імені Івана Кочерги та ін. [2]; у виставі «Тіні мовчання» Одеського театру юного глядача візуальний ряд розроблено спеціально для сприйняття людей з вадами слуху (мова жестів є частиною пластики акторів); вистава «Мауглі» Миколаївського академічного обласного театру ляльок (2019) адаптована для людей з вадами слуху – відмовившись від традиційного акустичного супроводу режисер М. Урицький будує виразальні засоби на поєднанні жестової мови, пластики ляльок та низькочастотного

музичного супроводу; вистава «Сліпота» театру «Мізантроп» (режисер І. Мощицький) [7, 42] та ін.

Кожна з цих форм збагачує культурну сцену та пропонує новий погляд на те, що означає творити та жити.

Доступ до культури – це право, і театр може стати інструментом для його гарантування. Адаптація п'єси так, щоб людина з вадами зору могла насолоджуватися нею, або переклад її на мову жестів для глухої людини – це не просто технічне вдосконалення: це акт культурної справедливості.

Окрім того, коли діти, підлітки чи дорослі з інвалідністю бачать себе представленими на сцені, відбуваються глибокі зміни в їхній самооцінці, мотивації та почутті приналежності. Інклюзивний театр має таку силу: силу змусити кожного відчувати себе частиною соціального нарративу. Одним з найбільших досягнень інклюзивного театру є те, що він впливає не лише на тих, хто його створює, але й на тих, хто його бачить. Коли глядачі стикаються з інклюзивним твором, вони ставлять під сумнів власні уявлення про нормальність, талант, естетику та емпатію. Великою мірою вистави інклюзивного театру руйнують стереотипи, кидають виклик упередженням та створюють підґрунтя для необхідного діалогу про те, як в сучасному суспільстві конструюються культурні ідентичності. Ідеться не про створення «театру з посланням», а про демонстрацію різноманітної реальності, яка завжди існувала та заслуговує бути в центрі сцени.

Окрім мистецтва, інклюзивний театр виконує освітню функцію. Багато з цих вистав представляють у школах, громадських просторах чи установах, де вистава супроводжується семінарами, лекціями чи дебатами, що дозволяють глибше осмислити досвід. Такий комплексний підхід дозволяє інклюзивному театру стати трансформаційним досвідом, як індивідуальним, так і колективним. Навчання полягає не лише в змісті, а й у спільному досвіді різноманітності. Естетичні та художні пропозиції з точки зору інвалідності сприяють та позитивно впливають на життя тих, хто їх створює або бере в них участь, а також на громаду, до якої вони належать, і, отже, на культуру.

Театр розкрив себе як динамічний елемент, що виступає каталізатором змін як на соціальному, так і на особистісному рівнях, сприяючи розумінню та емпатії, а також кидаючи виклик стереотипам. Він надає простір для роздумів та діалогу щодо складних

суспільних питань, водночас сприяючи особистісній трансформації, дозволяючи людям виражати свої емоції, переживання та прагнення через мистецтво в контексті ідеї різноманітності.

Наукова новизна. Розглянуто поняття інклюзії як важливої соціальної концепції ХХІ ст.; уточнено визначення, характерні особливості, специфіку, різновиди та соціальну місію інклюзивного театру; досліджено інклюзивний театр як самостійний напрям сучасного театрального мистецтва в Україні; на прикладі діяльності інклюзивних театрів та впровадження інклюзивних практик у діяльність інших театральних закладів окреслено особливості реалізації в Україні ідеї різноманітності та безбар'єрності.

Висновки. Дослідження виявило, що: в інклюзивному театрі активно застосовують принципи культурної інклюзії, рівності, справедливості та безбар'єрності щодо людей з різними вадами та здібностями; основними характеристиками інклюзивного театру є: активна та реальна участь, усунення бар'єрів, тематична різноманітність, спільні процеси, відкритість, доступність та створення умов для забезпечення повноцінної участі кожного бажаючого в театральній діяльності; інклюзивний театр виконує важливу соціальну місію, що зокрема полягає в сприянні подолання стереотипів щодо людей з особливими потребами та важливості створення безбар'єрного простору. Інклюзивний театр – важливий інструмент для стимулювання соціальних змін та зміцнення згуртованості суспільства шляхом сприяння критичному осмисленню та культурному активізму. Надихаючи, кидаючи виклик та сприяючи трансформації, інклюзивний театр сприяє побудові більш справедливого та гуманного світу, в якому основоположними є ідея рівності та безбар'єрності.

Попри активний розвиток інклюзивних практик в Україні загалом та інклюзивного театру зокрема, варто наголосити на необхідності подолання концептуальних бар'єрів, які перешкоджають повноцінній участі людей з інвалідністю, створення інклюзивного середовища в усіх аспектах суспільства.

Література

1. Голубцова Л., Плуталов С., Джаламага К. Інклюзивний театр: залучення дітей-аутистів у творчий процес. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного

педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Гельветика, 2021. Вип. 46. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-1-10>.

2. Інклюзивний театральний проект «Більше ніж гра». Мистецький арсенал. URL: artarsenal.in.ua (дата звернення: 13.10.2025).

3. Ключко Ю. М. Сучасні соціокультурні практики інклюзії в діяльності музеїв. *Питання культурології*. 2022. Вип. 39. С. 141–150. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256913>.

4. Лещук Г. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. No. 3. pp. 364–372. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.5.

5. Лук'яненко К. О. Інклюзивна театральна вистава: типологічний аспект. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Мистецтвознавство*. 2021. № 45. С. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.45.2021.247391>.

6. Лук'яненко К. О. Розвиток інклюзивного театру в Україні: типи та особливості. *Сучасні дослідження в галузі культури і мистецтва*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2020. С. 41–44.

7. Лук'яненко К. О. Типи та особливості інклюзивних вистав з урахуванням сприйняття незрячих та слабозорих глядачів. *Сучасні дослідження в галузі культури і мистецтва*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2021. С. 41–44.

8. Мохнюк Р. С. Інклюзія як один з напрямів стратегії розвитку громадянського суспільства: чинник культуротворчості. *Питання культурології*. 2022. Вип. (39). С. 182–193. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256926>.

9. Національна оперета України презентує інклюзивний проект із використанням новітніх технологій. Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). 2024. URL: <https://dk.kyivcity.gov.ua/news/natsionalna-opereta-ukrainy-prezentuie-inkliuzyvnyi-proiekt-iz-vykorystanniam-novitnikh-tekhnologii> (дата звернення: 17.10.2025).

10. Рилушко І. О. Роль лялькового театру в комунікативному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*. 2020. Вип. 8. С. 199–203. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.45.2021.247391>.

11. Швець М. А. Інклюзія в культурі: європейські підходи та їх імплементація в Україні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations. Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, June 27, 2025, Amsterdam, The Netherlands. С. 163–165.

12. Ясеновська М., Зіненко О. Кращі практики інклюзії. 2020. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/inclusion_booklet_zor-_21.10.2020.pdf (дата звернення: 08.10.2025).

13. Boal A. Teatro del oprimido y otras poéticas políticas. Buenos Aires. Eds. La Flor, 1974.

14. Dubatti J. Filosofía del Teatro: fundamentos y corolarios. *Gestos*. 2010. Issue 25. P. 53–81.

15. Dubatti J. Teatro-matriz y teatro liminal: la liminalidad constitutiva del acontecimiento teatral. *Cena*. 2016. Vol. 19. P. 80–95. DOI: <https://doi.org/10.22456/2236-3254.65486>.

16. Sedano Solís A. Prácticas escénicas con enfoque de género en espacios educativos: La escuela como espacio de emancipación del cuerpo. *Teatro*. 2022. Vol. 7. P. 121–130. DOI: <https://doi.org/10.5354/0719-6490.2022.68009>.

17. Suárez Donoso V. Democratización del teatro hacia un territorio inclusivo: discapacidad cognitiva y experiencias teatrales para el desarrollo socioemocional y del pensamiento. *Tercio Creciente*. 2025. Vol. 27. P. 97–118. DOI: <https://dx.doi.org/10.17561/rtc.27.9023>.

References

1. Holubtsova, L., Plutalov, S., & Daalamaha, K. (2021). Inclusive theatre of involving children-ludists in the creative process. *Current issues of the humanities*, 46, 66–71 [in Ukrainian].

2. Inclusive theatre project More than a game. (n.d.). *Mystetskyi arsenal*. artarsenal.in.ua [in Ukrainian].

3. Kliuchko, Yu. (2022). M. Modern socio-cultural practices of inclusion in the activities of museums. *Issues of cultural studies*, 39, 141–150 [in Ukrainian].

4. Leshchuk, H. (2021). Inclusive communication as a tool for forming inclusive culture: terminological analysis. *Social Work and Education*, 8 (3), 364–372. DOI: [10.25128/2520-6230.21.3.5](https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.3.5) [in Ukrainian].

5. Lukianenko, K. O. (2021). Inclusion theatre performance typological aspect. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series Art Studies*, 45, 183–190 [in Ukrainian].

6. Lukianenko, K. O. (2020). The development of inclusive theatre in Ukraine, types and features. Materials of the V International scientific and practical conference Modern research in the field of culture and art. Kyiv, 41–44 [in Ukrainian].

7. Lukianenko, K. O. (2020). Types and features of inclusive performances taking into account the perception of blind and visually impaired spectators. Materials of the VI International scientific and practical conference Modern research in the field of culture and art. Kyiv, 41–44 [in Ukrainian].

8. Mokhniuk, R. S. (2022). Inclusion as one of the directions of the strategy for the development of civil society: a factor of cultural creativity. *Issues of cultural*

studies, (39), 182–193 DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256926> [in Ukrainian].

9. The National Operetta of Ukraine prevents an inclusive project using the latest technologies. Department of culture of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration). (2024). Retrieved from: <https://dk.kyivcity.gov.ua/news/natsionalna-opereta-ukrainy-prezentuie-inkliuzyvnyi-proiekt-iz-vykorystanniam-novitnikh-tekhnohii> [in Ukrainian].

10. Rylushko, I. O. (2020). The Role of Puppet Theatre in the Communicative Development of Children with Intellectual Disabilities. *Corrective and Inclusive Education through the Eyes of Young Scientists*, 8, 199–203 [in Ukrainian].

11. Shvets, M. A. (2025). Inclusion in culture European approaches and their implementation in Ukraine. Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations. *SCIENTIA*, 163–165 [in Ukrainian].

12. Yasenovska, M., & Zinenko, O. (2020). Best practices of inclusion. Retrieved from: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/inclusion_booklet_zor-_21.10.2020.pdf [in Ukrainian].

13. Boal, A. (1974). Teatro del oprimido y otras poéticas políticas. Buenos Aires [in Spanish].

14. Dubatti, J. (2010). Filosofía del Teatro: fundamentos y corolarios. *Gestos*, 25, 53–81 [in Spanish].

15. Dubatti, J. (2016). Teatro-matriz y teatro liminal: la liminalidad constitutiva del acontecimiento teatral. *Cena*, 19, 80–95. DOI: <https://doi.org/10.22456/2236-3254.65486> [in Spanish].

16. Sedano Solís, A. (2022). Prácticas escénicas con enfoque de género en espacios educativos: La escuela como espacio de emancipación del cuerpo. *Teatro*, 7, 121–130. DOI: <https://doi.org/10.5354/0719-6490.2022.68009> [in Spanish].

17. Suárez Donoso, V. (2025). Democratización del teatro hacia un territorio inclusivo: discapacidad cognitiva y experiencias teatrales para el desarrollo socioemocional y del pensamiento. *Tercio Creciente*, 27, 97–118. DOI: <https://dx.doi.org/10.17561/rtc.27.9023> [in Spanish].

Стаття надійшла до редакції 03.11.2025
Отримано після доопрацювання 04.12.2025
Прийнято до друку 15.12.2025
Опубліковано 29.12.2025